

УДК 316.4 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v050.2024.24>**Г. М. Редькіна**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7000-8062>

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри соціально-психологічних і гуманітарних наук
Дніпровського державного технічного університету

ОСНОВНІ СПЕЦИФІЧНІ РИСИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Постановка проблеми. Наукова проблема, які пов'язана з вивченням людських цінностей, є однією з найважливіших проблем суспільних наук. Цінності є інтегративним стрижнем як окремої особистості, так і малих та великих соціальних груп, культур, націй і людства в цілому. Наявність і формування ціннісного підґрунтя особистості сприяє загальному розвитку людини.

Як один з елементів структури особистості, ціннісні орієнтації відіграють ключову роль у регуляції поведінки, формуванні світогляду, переконань та виборі життєвого шляху, особливо на етапі становлення професійної діяльності в юнацькому віці. Завдяки цінностям особистість відчуває себе цілісною в навколишньому світі. Світ цінностей є передусім світ культури, сфера духовної діяльності людини та її моральної свідомості.

Вивчення специфічних рис та основних тенденцій формування цінностей молоді України є однією з актуальних проблем сучасної соціологічної науки. Враховуючи всі події, що відбулися за роки державної незалежності України, особливо війну, можна побачити, що змінилися не лише економічні та політичні відносини, а й система цінностей суспільства, зокрема, молоді.

Молодь України відіграє особливу роль у суспільстві. Адже саме представники молоді у свій час відчайдушно підтримали державну незалежність країни та демократичні цінності, встали на захист України з самого початку російської агресії, й в найближчому майбутньому стануть керівниками держави і урядів, науковцями, менеджерами, бізнесменами тощо. Саме тому від цінностей і ціннісних орієнтацій сучасної молоді залежить її майбутнє та майбутнє українського суспільства в цілому.

Отже, дослідження вказаної проблеми є актуальним на сучасному етапі розвитку України. В умовах суспільної кризи ідеалів та зневіри більшої частини населення, в оптимістичній перспективі для України є дуже важливим вивчати й формувати суспільно-корисні цінності української молоді, які є загальнозначущими та вічними для всіх – добро, любов, благо, чесність, патріотизм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблема характеризується посиленою

увагою вчених й залишається цікавим предметом дослідження багато років. Теоретичною базою нашого дослідження стали доробки вчених, які представляють свої здобутки у багатьох наукових напрямках.

Соціальний феномен цінностей найбільш широко представлений у західній філософії XIX-XX століть, в роботах таких дослідників, як С.Александр, Ф.Брентано, В.Віндельбанд, М.Гартман, Дж.Гелбрейт, В.Дільтей, Дж.Дьюї, І.Кант, К.Клакхон, Р.Лотце, Ж.Маритен, А.Мейнонг, Т.Парсонс, Б.Перрі, Л.Реймекер, Г.Ріккерт, П.Сорокін, Е.Тоффлер, М.Шелер, О.Шпенглер та інших.

У соціально-філософській та психологічній літературі проблема ціннісних орієнтацій особистості розглядається в дослідженнях В.Бакірова, В.Васютинського, Є.Головахи, Г.Костюка, С.Максименка, А.Маслоу, Н.Паніної, А.Ручки, К.Роджерса, Л.Сокурянської, В.Франкла та ін. Вчені звертають увагу на важливість вивчення вказаної теми, вказують на важливість емоційних елементів, національних духовних цінностей і звернення до проблеми збереження, накопичення та відродження останніх.

Проблему формування ціннісних орієнтацій молоді висвітлено в низці наукових праць сучасних вітчизняних і зарубіжних авторів: І.Беха, І.Бичка, П.Гнатенка, В.Огнев'юка, Н.Победи, Є.Подольської, А.Ручки, М.Сагатовського, Л.Сокурянської, Н.Ткачової, С.Гончаренка, О.Сухомлинської та інших.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної науки вивчення специфічних рис та основних тенденцій формування цінностей молоді України потребують дослідження у динаміці та ревізії, як вони змінювалися в умовах державної незалежності. Вивчення вказаних аспектів допоможе країні вижити у важкі часи й відновити Україну у повоєнний період, оскільки саме молодому поколінню доведеться відбудувувати нашу країну і ментально, і духовно, і фізично.

Метою статті є здійснення аналізу специфічних рис та основних тенденцій формування цінностей молоді України в умовах державної незалежності.

Виклад основного матеріалу. Молодь є активною соціальною групою, яка швидко реагує на суспільні перетворення. Незважаючи на свою різноманітність, молодь є соціокультурною спільнотою зі схожим стилем життя, моделями поведінки та цінностями. Зміни, що відбулися в українському суспільстві, значною мірою торкнулися цінностей молоді.

Можна стверджувати, що більшість української молоді не лише підтримує, але й втілює європейські цінності. Молодь відіграла важливу роль у революційних подіях, що відбувалися в Україні за роки державної незалежності. Це стосується революції на граніті (1990 рік), участі молоді у подіях Помаранчевої революції (2004-2005 роки), Революції гідності (2013-2014 роки), російського вторгнення в Україну (2014 рік) та повномасштабної війни в Україні (2022 рік). Варто згадати, що саме протести молоді проти відмови підписати угоду про асоціацію з ЄС стали початком Євромайдану.

Аналізуючи ціннісні орієнтації молоді за роки незалежності, варто звернути увагу на дослідження «Студенти – образ майбутнього», проведене Інститутом Горшеніна у 2011 році. Більшість студентської молоді України пишаються своїм громадянством – 55,4%. Найважливішими проблемами для молоді є політична нестабільність (51,3%), економічний розвиток (49,5%) та корупція (46,7%). Також актуальними є проблеми алкоголізму та наркоманії (26,2%). Найменше молодь турбують питання соціального захисту (18,6%) та молодіжної політики (7,9%) [2].

Цінності та переконання людей мають вирішальне значення для економічного розвитку, зміцнення демократичних інститутів, підвищення гендерної рівності та ефективності урядування. Такі висновки зроблено у «Світовому дослідженні цінностей» (WSV) [7], яке проводиться з 1981 року і охопило майже 100 країн. Для оцінки суспільства дослідники використовують два основні протиставлення: традиційні / секулярно-раціональні цінності та цінності виживання / самовираження. Жителі постіндустріальних країн з високим рівнем економічного добробуту орієнтовані на секулярно-раціональні цінності та самовираження, хоча вибори в деяких західних країнах показали, що це не означає занепад традиційних цінностей. Оцінки та погляди суспільства значною мірою залежать від філософських, релігійних та політичних ідей, що домінують у країні. Отже, значна частина відповідальності за місце країни на ціннісній мапі світу лежить на її політичній та інтелектуальній еліті.

Після подій Євромайдану СОЦІС провів опитування за методикою WVS і виявив, що позитивна динаміка відновилася, але зміни відбуваються повільніше, ніж в інших країнах [5].

Поки населення змушене дбати про своє щоденне виживання та безпеку, демократичні цінності та принципи залишатимуться на другому місці. Дослідження «Що українці думають і знають про права людини» [6] 2017 року показало, що цінність толерантності, порівняно з іншими, опинилася на останньому місці (її важливість відзначили лише 25,0% респондентів загальнонаціонального опитування), тоді як на перших місцях були свобода (80,3%), безпека (71,9%) і справедливість (70,1%) [6, с.27, 28].

Україна, яка приєдналася до опитування у 1996 році, опинилася у групі секулярно-раціональних країн, де переважають цінності виживання. Це означає, що для більшості населення пріоритетом є економічна та фізична безпека. На межі тисячоліть Україна демонструвала позитивну динаміку, тобто рухалася у напрямку цінностей самовираження, однак у 2011 році був зафіксований регрес [4, с.13].

У свою чергу, проводячи у 2024 році опитування молодих мешканців м.Кам'янське (вибірка становила 402 особи), ми поставили запитання про те, на які цінності та стандарти повинно орієнтуватись наше суспільство сьогодні? Молодь міста вважає, що українське суспільство повинно орієнтуватись на західні цінності та стандарти. Молодь не бажає орієнтуватись на цінності російського та «радянського» спрямування. Це спричинене тим, що зараз в нашій країні склалася військові відносини з РФ, а також з реформою декомунізації, що нині проводиться по всій країні.

Враховуючи той факт, що ми хочемо побачити, яким трансформуються ціннісні орієнтації української молоді, нами було поставлено питання «Якою, на Вашу думку, є роль західного способу життя і культури в нашому житті?». Більшість опитаних вбачають у західному способі життя та культури лише позитивні фактори впливу на наше суспільство, а саме: сприяють формуванню толерантного ставлення до людей інших рас, національностей, культур і релігій – 24,0%, залучають до кращих зразків культури – 23,0% та ведуть до єднання людей різних національностей на основі єдиної універсальної культури та способу життя.

Звичайно, окрім позитивних факторів, є й негативні чинники. Що стосується негативного впливу західного способу життя та культури на наше життя, то респонденти вважають, що через це відбувається руйнація моральних устоїв нашого суспільства – 17,0% та піддрив коренів нашої національної культури – 16,0%.

Ми також не оминули теми міграцій у нашому опитуванні. Для респондентів було запропоновано відповісти на питання, стосовно їхнього бажання переїхати до іншої країни. Бажання переїхати за кордон виявило 38,0% опитаних, 28,0% скоріше б хотіли переїхати, 17,0% скоріше б не хотіли

покидати країну, 11,0% респондентів не змогли дати відповіді на це питання і лише 6,0% чітко зазначали своє бажання жити в Україні.

Кожна людина, особливо молода, повинна мати мету життя, від якої залежатиме її майбутнє молоді людини. Тому у нашому дослідженні ми поставили питання, яке стосується майбутніх цілей, а тим самим і цінностей, котрі є в пріоритеті у кам'янської молоді. Більше за все у своєму житті молодь м.Кам'янське хотіла б досягнути сімейного щастя (64,0%), особистого розвитку (40,0%), бути вільними та незалежними у своїх рішеннях та вчинках, мати можливість реалізувати свої таланти та здібності по 39,0%, знайти вірних добрих та вірних друзів (29,0%) та мати багатство (22,0%).

Поняття «успіх» і «уявлення про успіх» безпосередньо пов'язані з цінностями кожної особистості. Вони належать до тих чинників, що визначають систему ціннісних пріоритетів, служать основою визначення життєвої стратегії особистості. Наше дослідження містило питання про те, що на думку молоді більш за все допомагає досягнути життєвого успіху? Це питання було поставлене молоді м.Кам'янське. Були отримані такі відповіді: працелюбність, професіоналізм, ділові якості – 34,0%, вміння використовувати будь-які засоби для досягнення цілей – 24,0%, власний інтелект – 18,0%, вдача та наявність стартового капіталу – по 7,0% відповідно.

Молодь м.Кам'янське вважає, що її життя залежить як від неї особисто, так і від зовнішніх обставин, про що свідчить 35,0% відповідей на це питання. 26,0% респондентів вважають, що саме від них залежить, яким чином складеться їхнє життя, 24,0% вбачають, що більшою мірою від них залежить як складеться їхнє життя, ніж від зовнішніх обставин. 12,0% опитаних не змогли дати відповіді на це питання. Ті, хто вважає, що здебільшого від зовнішніх обставин, ніж від них самих, залежить їхнє подальше життя, становить лише 2,0%. І лише 1,0% опитаних думають, що їхнє подальше життя залежить тільки від зовнішніх обставин.

Під час нашого дослідження респондентам було запропоновано обрати, що є важливим саме для них у їхньому житті. Аналізуючи отримані дані, ми побачили, що на першому місці важливим є матеріальне становище, гроші (відсутність матеріальних труднощів) – 54,0%, на другому місці – здоров'я (здоровий спосіб життя) – 53,0%, на третьому місці – сімейне щастя – 50,0%.

Так, нами було встановлено, що найбільше всього молодь турбує відсутність стабільності, впевненості у майбутньому, про що зазначили 49,0% респондентів; важке матеріальне положення – 20,0%; власне здоров'я та здоров'я близьких турбує 14,0% опитаних; 12,0% опита-

них зазначили, що їх нічого не турбує; не змогли дати відповіді на це питання 2,0% і по 1,0% обрали проблеми, які пов'язані з навчанням, відсутність вірних друзів та незадовільний розвиток культури.

У 2023 р., згідно даних соціологічного моніторингу «Українське суспільство», єдиною демографічною групою, в якій абсолютна більшість вважала українську державу справедливою, була молодь віком до 24 років [1, с.41].

Втім, згідно Національного опитування молоді, проведеного у червні-липні 2024 р. за допомогою телефонних інтерв'ю, 38,0% тих, хто не бачить свого майбутнього в Україні – стосується виключно молоді, яка хотіла б постійно проживати за кордоном, а їх 10,0% серед молоді 16-35 років [3, с.13]. Водночас дані свідчать, що більшість молоді (93,0% віком 13-15 років і 82,0% віком 16-35 років) вірить у перемогу України [3, 105].

Більшість респондентів 13-15 років вважають неприйнятним переглядати російські соцмережі (91,0%), підтримувати ліберальних росіян (82,0%), дивитися російські фільми чи серіали (78,0%), бути підписаними на російських блогерів (77,0%), слухати музику російських виконавців (76,0%) та переглядати на YouTube відео російських блогерів (69,0%). Подібними є і результати анкетування дорослішої аудиторії (16-35 років): опитані здебільшого так само виступають проти всіх перелічених варіантів, утім їхні відповіді відрізняються певною радикальністю. Серед старших респондентів трохи більша кількість тих, хто вважає ці пропозиції абсолютно неприйнятними [3, с.29].

Понад половина молодих українців, які виїхали через війну, вже повернулися. З 42,0% опитаних, що змінили місце проживання після 24 лютого 2022 року, 52,0% вже повернулися. Кожен четвертий повернувся через тугу за домом, кожен п'ятий – через сім'ю та друзів [3, с.8-10].

Громадянська активність залишається високою: 94,0% роблять пожертви на військові потреби, 78,0% – на соціальні [3, с.79, 80].

Толерантність свідчить про високий рівень соціальної згуртованості: більше 90,0% молоді комфортно спілкуються з різними соціальними групами [3, с.96-98]. Загалом, молодь усіх вікових груп задоволена поточними форматами навчання: 83,0% серед 10-12-річних, 77,0% серед 13-15-річних і 83,0% серед 16-35-річних [3, с.33].

Що стосується корупції, то 60,0% респондентів вважають, що її рівень зріс, але 41,0% бачать позитивні зміни у боротьбі з нею [3, с.88]. Зазначимо, що популярність теми корупції у вітчизняних медіа призводить до того, що надзвичайно невелика кількість молоді 10-15 років (2,0%) бажає працювати державними службовцями [3, с.58].

Попри виклики, 83,0% молоді бачать своє майбутнє в Україні, а 94,0% впевнені, що воно залежить від них самих [3, с.102-104].

Таким чином, опитування щодо цінностей української молоді, проведені за роки незалежності, показали, що молодь нашої країни досі дотримується як традиційних, так і пострадянських цінностей. Традиційні цінності проявляються у ставленні до сім'ї та стосунків, а пострадянські – у ставленні до корупції та громадянської відповідальності. Результати досліджень підтверджують, що більшість української молоді поділяють основні ціннісні орієнтири європейської спільноти, хоча їхні уявлення про європейські цінності залишаються фрагментарними та суперечливими.

Висновки. Дослідження ціннісного світу української молоді за роки незалежності показали, що в суспільстві домінує тип молодіжного середовища, яке надає перевагу особистісним цінностям над суспільними, національними та глобальними. Молодь вважає, що саме від неї залежить, як складеться її життя, тому покладається на власні здібності, сили та знання. В умовах глибоких суспільних трансформацій значна частина української молоді втратила позитивні життєві орієнтири та можливість реалізації своїх планів і прагнень. Більшість молоді непокоїться за майбутнє, матеріальне становище, власне здоров'я та здоров'я близьких. Незважаючи на те, що в суспільстві переважають матеріальні цінності (про що свідчать відповіді респондентів), непорушними залишаються любов, сім'я та дружба.

Соціологічні дослідження ціннісних орієнтацій молоді років незалежності переконують, що у свідомості сучасної молоді формується тип особистості, характерний для західного суспільства – особистості, яка насамперед цінує себе і вважає, що її діяльність, успіх у житті й т.п. залежать саме від неї. З одного боку, це непогано, адже орієнтація на власні сили, розум, здібності при досягненні життєвих цілей вимагає роботи над собою, наполегливого оволодіння знаннями тощо. Утім найголовніше, щоб при виконанні цих завдань не формувалась людина-егоїст, яка зможе переступити через усе заради досягнення своєї мети.

Подальші дослідження цінностей молоді України є важливими та необхідними. Вони потребують глибокого аналізу та наукового вивчення для забезпечення успішного розвитку нашої країни.

Література

1. Дембіцький С. Особливості громадської думки та її вивчення в Україні під час війни. *Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023* : Колективна монографія / С.Дембіцький, О.Злобіна, Н.Костенко та ін. ; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є.Головахи,

д. соц. н. С.Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2023. С. 15–44.

2. Клаунінг Н. Україна і Польща, на думку студентів, мають однакові проблеми. *Наше слово*. № 34 від 21.08.11. URL: <https://gorshenin.ua/publication/ukrayina-i-polshha-na-dumku-studentiv-mayut-odnakovi-problemi/> (дата звернення 28.08.2024).

3. Результати опитування української молоді, проведеного з 19 червня по 21 липня 2024 року Центром аналізу та соціологічних досліджень (CISR) Міжнародного республіканського інституту (MPI) в межах програми USAID «Мріємо та діємо». URL: <https://mriemotadiemorazom.org/ukrainian-youth-today> (дата звернення 28.10.2024).

4. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні / Л.Акуленко, О.Балакірева, І.Волосевич та ін. Київ : Український центр європейської політики, 2020. 214 с.

5. Цінності українців: pro et contra реформ в Україні. Результати дослідження Центру соціальних та маркетингових досліджень «СОЦІС». URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1850963-78799с8650906a9dd662сее6db323ee1.html (дата звернення 28.10.2024).

6. Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження / [І.Бекешкіна, Т.Печончик, В.Яворський та ін.]; під заг. ред. Т.Печончик. Київ, 2017. 308 с.

7. World Values Survey. Findings and Insights. URL: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp> (дата звернення 28.10.2024).

Анотація

Редькіна Г. М. Основні специфічні риси та тенденції формування цінностей молоді України в умовах державної незалежності. – Стаття.

У статті розглядаються основні специфічні риси та тенденції формування цінностей молоді України в умовах державної незалежності. Вказується на те, що молодь України відіграє ключову роль у суспільстві, активно підтримуючи державну незалежність та демократичні цінності, борючись за захист країни від російської агресії. Метою статті є аналіз специфічних рис та тенденцій формування цінностей молоді України в умовах державної незалежності. Звертається увага на те, що, не зважаючи на різноманітність, молодь є соціокультурною спільнотою зі схожими цінностями та моделями поведінки. Дослідження показують, що українська молодь підтримує європейські цінності та відіграє важливу роль у революційних подіях. Опитування показують, що молодь України поділяє основні ціннісні орієнтири європейської спільноти, хоча їхні уявлення про ці цінності можуть бути суперечливими. Дослідження цінностей молоді в Україні за роки незалежності демонструють, що більшість української молоді не лише підтримує, але й втілює європейські цінності. Молодь активно брала участь у революційних подіях, таких як революція на граніті, Помаранчева революція, Революція гідності та протистояння російській агресії. Результати показують, що молодь України підтримує демократичні принципи, свободу, безпеку та справедливість. Вони також цінують екологічну стійкість та здоровий спосіб життя. Аналіз цін-

нісних орієнтацій допомагає зрозуміти, які цінності є важливими для сучасної молоді та як вони змінювались протягом років незалежності. Висновки дослідження показують, що молодь України дотримується як традиційних, так і сучасних цінностей, орієнтуючись на європейські стандарти. Важливо продовжувати вивчати цінності молоді, щоб зрозуміти їхні потреби та пріоритети, а також підтримувати їх у розвитку й самореалізації.

Ключові слова: молодь, цінності, Україна, Європейські цінності, соціальні дослідження, державна незалежність.

Summary

Redkina H. M. Main specific features and trends of the formation of values of the youth of Ukraine in the conditions of state independence. – Article.

The article examines the main specific features and trends in the formation of values of the youth of Ukraine in the conditions of state independence. It is pointed out that the youth of Ukraine play a key role in society, actively supporting state independence and democratic values, fighting to protect the country from Russian aggression. The purpose of the article is to analyze specific features and trends in the formation of values of the youth of Ukraine in the conditions of state independence. Attention is drawn to the fact that,

regardless of diversity, young people are a socio-cultural community with similar values and behavior patterns. Studies show that Ukrainian youth support European values and play an important role in revolutionary events. Surveys show that the youth of Ukraine share the main value orientations of the European community, although their ideas about these values may be contradictory. Studies of the values of youth in Ukraine during the years of independence demonstrate that the majority of Ukrainian youth not only supports, but also embodies European values. Young people actively participated in revolutionary events, such as the Revolution on Granite, the Orange Revolution, the Revolution of Dignity, and resistance to Russian aggression. The results show that the youth of Ukraine support democratic principles, freedom, security and justice. They also value environmental sustainability and a healthy lifestyle. The analysis of value orientations helps to understand which values are important for today's youth and how they changed during the years of independence. The findings of the study show that the youth of Ukraine adheres to both traditional and modern values, focusing on European standards. It is important to continue studying the values of young people in order to understand their needs and priorities, as well as to support them in their development and self-realization.

Key words: youth, values, Ukraine, European values, social studies, state independence.